

KULTURKRÓNKA

HENDRIK DE MAN IDEOLÓGIÁJA

A kiadói reklám szerint ma Hendrik de Man „uralja a szocialista gondolat világszerte észlelhető megújulását.“ Mindenesetre a legnevesebb azok között, akik a háború után a marxizmus idealista átalakításához láttak. „Munkaterv“-ét a belga szocialista párt elfogadta, a francia C. G. T. lemásolta; a szerző pedig pár hónapja a munkatervvel kísérletező belga kormány minisztere. A *Szocialista gondolat* című könyvében de Man megkísérli a szocializmus kidolgozását a hitleri korszak Európájában; kritikai és felfedező erőfeszítései figyelemreméltók és semmiesetre sem helyes velük szemben a bennünket is veszélyeztető merv tételek ismételtetése. A nyugati negyedik rend egy töredéke bizik benne s épp ezért, ha téved, komoly kárt okoz. Véleményünk szerint téved. Ugy hisszük, hogy de Man tana csupán változata a német szociáldemokráciát szégyenletesen romboló módszereknek.

A *Szocialista gondolat* címe után elinduló olvasó keserűen csalódik; a szocialista gondolat világos kifejtése helyett terjengős, lazán összefüggő értekezésekre bukkan, amiknek általában még a tárgya sem eléggé meghatározott. Mit akar bizonyítani de Man? Tíz esztendeje iparkodik meghaladni a marxizmust és egyszersmind elkülönölni a marxizmus támadóitól; miközben lépten-nyomon visszatérni látszik a forráshoz.

Követni őt ide-oda kalandozásaiban korántsem könnyű. Gondolatmenetét számos megközelítéssel és pontatlansággal fejt ki, amihez bőbeszédű és határozatlan előadásmódja járul. Épp ezért ahhoz, hogy e határozatlan gondolkozásmódot ismertessük, a szövegmagyarázat módszeréhez kell folyamodjunk.

Az első fejezet címe: „Mi a szocialista kultúra?“ Nem a gondolat, hanem a kultúra, ami pedig bonyolultabb fogalom. Miért választja de Man ezt a kiinduló pontot? A szocialista kultúra kérdése, — mondja de Man, — a gyakorlatban csak a legújabb munkásvivmányok őt időszerű. Ez a kérdés számára akkor is a legfőbb, a legidőszerűbb volt, amikor ezeket a vivmányokat pusztulás fenyegette; ez a kérdés ébresztette arra, „hogy a valóságot hibásan fogjuk fel“, tekintve „a gondolkodás hagyományos módszereit, melyek csupán a régebbi problémákhoz illenek.“

„A régebbi probléma a politikai és gazdasági hatalom meghódítására, az osztályérdek harcára való összefogás volt. Az ennek megfelelő elmélet a szocializmust a munkásosztály érdekeiből és hatalomratöréséből vezette le. Ezt az elméletet Marx teremtette meg.“

Nem álmodunk. Abban az időben, mikor Németországban minden szabadság sorsa kockán forgott, a munkásság Hitler elleni harcának utolsó óráiban, Hendrik de Man, a német szociáldemokrácia befolyásos tagja, azt írta, hogy a hatalom meghódítására való összefogás idejémmúlt kérdés s a megfelelő elmélet túlhaladott.

Ez az elmélet az „osztályharcot a tőkés gazdasági rendszer fokozódó belső érdekellentéteiből vezette le.“ Ez az ellentét nyilván nem fokozódik többé, s az új kérdés, „a kulturális mozgalom“ kérdése azt követeli, hogy megszabadítsuk az érdek, a munkásosztály és az osztályharc elavult fogalmaitól.

„A kulturális mozgalom... nem az intézmények, hanem az emberek átalakítására törekszik...” Felismerhető ebben az összes moralisták gondolkozásmódja, akik az ember fejében történőket akarják megváltoztatni, életfeltételeik megváltoztatása nélkül. Am Hendrik de Man meggondolja magát: „Oly cselekvésről van szó, mely az emberek megváltoztatásával iparkodik a körülményeket megváltoztatni...” Ebben a fogalmazásban a körülmények megváltoztatása a végcél az emberek megváltoztatása az eszköz. E fogalmazás értelme mintha teljesen ellenkezője volna a fentebbinek, — s valóban, mit ér az olyan társadalmi gyakorlat, amely nem tűzi ki végcélul az ember megváltoztatását? De Man így folytatja: „ahelyett, hogy a körülmények megváltoztatása által törekedne az embereket megváltoztatni, amint azt az intézményekkel szembe fordulóknak kell tenniük.”

Saját gondolkodásának két egymásnak ellenmondó és végeredményben érthetetlen megfogalmazása után de Man teljességgel hamisan értelmezi azt, amit elméletével helyettesíteni akart. Mert igaz, hogy Marx sohasem ábrándozott a „körülmények megváltoztatásáról” a bevett eszmék lerombolása, új gondolkodásmód megteremtése és a szellem átalakítása nélkül. Öntudatos negyedik rend nélkül nincs marxista társadalomátalakulás. — Csakhogy ez elmélet egyik legelső tétele: a tömegek sohasem szabadulhatnak föl a pusztá gondolkodás által és nem teremthetünk új emberiséget „az intézmények átalakítása” nélkül. Ez elemi tények leszögezésével de Man problémái szertefoszlának. Ujszocialista tevékenysége vagy egyáltalán nem új, vagy nem szocialista. A szerző illúzióiról fogalmat alkothatunk a következő szövegből: „Jellemző az érdekekért és a hatalomért való harcra, abban a formában, ahogy azt eddig vívták, hogy e harc tárgyai... a fennálló társadalmi rend értékvilágába tartoznak”, — ezzel szemben a sokkal magasabbra törekvő „kulturális munkásmozgalom” „végeredményben új értékrendszert akar.” Lám, lám Marx (Uljanov, Liebknecht vagy Jaurés) a szerző szerint nem törekedtek új értékrendszerre. És ilyen sületlenségeket nagy bölcsen leírnak és tisztelettel meghallgatnak.

Miért távolodik el de Man, akinek jóhiszeműségét nem vonjuk kétségbe, a legegyszerűbb igazságoktól mihelyt okoskodni kezd. És hogyan lehetséges az, hogy ennyire gyenge és hibás okfejtése mégis befolyásolni képes művelt embereket. Azt lehetne válaszolni, hogy kis polgári jellege révén. De ezzel a megállapítással nem sokat mondtunk. De Man érveinek gyengesége a mi hibáinkra mutat, — csak azért képesek oly sok embert befolyásolni, mert mai tökéletlenül teljesítjük feladatunkat, s igen gyakran rövidlátásunkkal, szektáriánizmusunkkal, akadémikuskodásunkkal elidegenítjük magunktól azokat, akiket meggyőzni iparkodunk. H. de Man, miután megállapította, hogy bizonyos marxista eszmék akadályozzák a szocialista kultúra kérdésének a megoldását s a szocializmus építő és alkotó elméletének kifermálását, nekilát, hogy e jelenség okát is felderítse. Szerinte Marx „a szocialista mozgalom hajtóerőiről alkotott felfogásában túlbecsülte a gazdasági érdekek tudatának szerepét az eljövendő igazságos kor utáni vágyból fakadó erkölcsi természetű indítékok rovására.”

E kritikai megállapítással, bár különböző megfogalmazásokban szüntelenül találkozunk a Szocialista Gondolat ötszáz és néhány oldalán. Fontos is. H. de Man sok rokonszenvezőt és párthívet köszönhet ennek. Hány nagylelkű embert riaszt vissza a történelmi materializmusról való hiedelme. Pedig fel kellene ismerniük, hogy a nacionalizmus és a fasizmus mindenütt az erkölcsre és az igazságra hivatkozik, s hogy az

embereket mindig fenkölt etikai szólamokkal szokták saját rabságuk eszközeivé tenni. Hogy ezek hazugságait leleplezzük, rá kell mutatnunk arra, hogy fentartják az embernek ember által való kizsákmányolását, azaz rá kell hogy ébresszük az embereket a gazdasági valóság öntudatára; így gondolkodunk és cselekszünk marxista módon.

A népeket sújtó háborúk s a zsarnoki rendszerek a szellem nevében buzdítanak lemondásra és önfeláldozásra; minden fanatizmus az erényre hivatkozik; a fiatalság önfeláldozásának nyereszkezői az önzetlenséget prédikálják; mikor arra használnak fel bennünket, hogy saját rabságunk börtönőrei és a nagy társadalmi bűnök cinkosai legyünk, a szellemiséget dicsőítik s a misztikum tobzódását az állatiasság kitöréseivel keverik, — világos tehát, hogy valamely ügyet nem igazolnak sem azok az elvek, amikre hivatkozik, sem az az odaadás, amit kivált. Az ésszerűség itéletének kell alávetni minden vallást, minden ideológiát. A marxizmus hidegen számonkéri tőlük: milyen érdekeket szolgálnak? Kérdőrevonja a legfinomabbat, a legrajongóbbat is. Az ideológiákat a bér, a munkaidő, a haszon s a kamat vaskos kérdéseivel teszi próbára. Az érdekekből kiindulva iparkodik szétrombolni azokat az ideológiákat, melyek meggátolják az embert helyzete felismerésében, eltanácsolják megváltoztatásától és az eltűrésére ítélik. Az érdekek bírálata révén alkotja meg a felszabadító eszmét, mely a társadalmi valóság felismerésének eszköze, s maga is változtató tett. Ezért tér vissza szüntelenül a marxizmus a valóság elemzéséhez; fedi fel minduntalan a dolgozók kihasználását és következményeit s mutat rá arra a rabságra, amiből a társadalom vagy felszabadítja magát, vagy elpusztul. Ez a marxista gondolkodás gravitációs pontja; s a de Manok, amikor ezt megváltoztatni iparkodnak, csak a saját egyensúlyukat veszítik el.

A marxizmus fölébelyezi az osztályérdekeket az egyéni érdeknek; s a negyedik rend felszabadításával az emberiséget akarja felszabadítani. Mégis egy évszázada ezer és százezer hőst és mártírt ragadtatott a legtisztább önmegtagadásig. De az is igaz, hogy a marxizmus megvilágítja az egyént az osztályához fűző érdekszálakat, hogy szabadságélményét nem a szükségszerűség félreismerésére építi s az emberi közösséget nem a társadalmi tagoltságot fentartó s a tömegekével ellentétes érdekű kisebbség megkimélésével akarja valóra váltani. A marxizmus eszménye az egyéni érdekektől ment világ, de az ember állati szükségleteit kielégíteni törekszik. Az pedig, aki javítani akar ezeken az elveken, mivel erkölcsi felfogását sértik, az aki elfogadva a marxizmus végző céljait, visszariad a gazdasági tényezőnek s az emberi lét-fentartás körülményeinek tulajdonított jelentőségétől, átfűrészeli annak a fának a gyökereit, melynek koronáját megszépíteni akarta. Bármily tiszták is legyenek szándékai, ne csodálkozzék, ha a marxisták bizalmatlanok idealizmusával szemben. A politikai árulások története igazolja ezt a bizalmatlanságot és H. de Man példája sem alkalmas eloszlatására.

Kétségtelen, hogy a marxizmus antiidealista magatartása nem csupán az újságírók közhasználatú banalitása vagy a reakciós gondolkodás közhelye, hanem fájdalmas belső összeütközések, tetemes irodalom és végnélküli viták tárgya. Azonban ha meggondoljuk, milyen ügyet védelmeznek a marxisták és milyen az ellenfeleik — az ellentét világos. Nem hiszek annak az idealizmusnak, amely tagadja, vagy kikerüli az igazságot, támogatja vagy elősegíti a bűnt. Az amit Waldo Frank a zsidóságról mond az összes idealistákra is talál. „Először is... meg kell tagadnia minden közösséget a kizsákmányoló osztállyal... Meg kell ta-

nulni jót cselekedni! S ez a mi ipari világunkban minden kétséget kizáróan, ahhoz az osztályhoz való csatlakozást jelenti, melynek történelmi faladata megszüntetni a gazdasági kihasználást — a társadalmi igazságtalanság alapját — a gazdasági osztályok teljes kiküszöbölése révén.“ Egy vallásos szellem e világos kijelentése, véleményem szerint, döntő érv de Man összes finomkodó és huzódozó elemzéseire ellen.

Ugyancsak hiába igyekszik de Man megcáfolni a „felépitmény“ marxista elméletét. Az a felfogás, hogy az öntudatos gondolkodás és a műveltség minden emberi fáradozás legfőbb jutalma, a társadalmi épület csúcsa és koronája — egyáltalán nem sérti a szellem méltóságát, mintahogy azt de Man elképzeli. De semmi értelme elkáprázni a felépitmény igéző csillogásában, mely értelmekben oly' gazdag, de a valóságnak csupán egyik oldala. Holmi „felépitmény“ egymaga nem képes megmozdítani az „alépitményt“, melyre támaszkodik. A valóságból fakadt gondolat azonban minden pillanatban belevatkozik a társadalmi folyamat egyes mozzanataiba s szüntelenül alakítja azt a valóságot, melyet kifejez. E dialektikus igazságnak voltak nagy hirdetői írásaikban, tetteikben, egész életükkel Marx, Engels és Uljanov — és nincs a világnak annyi tudakosa, hogy műveiket néhány élettelen idézetre zsu- gorítsa.

Ugyancsak álproblémán rágódik H. de Man, amidőn (könyvének második fejezete elején) meghökken azon, hogy a szocialisták hol ellenségei, hol csodálói a polgári műveltségnek; a polgári érdekek kifejezésének tekintik s mégis elismerik, hogy tartoznak neki.

De Man szerint ezt a kettősséget azzal magyarázzák, hogy „amit tekintetbe vesznek... az első esetben a múlt polgári kulturája, vagyis a valaha forradalmi polgárságé; a másik esetben pedig a jelenkori polgári kultúra vagyis a kielégült és konzervatív polgárságé.“ Azonban Hegel a reakciós szakasz bölcselője; Darwin Marx kortársa. „Nyilvánvalóan, — szögezi le diadallal de Man, — sajátos, a mögötte levő társadalmi osztálytól független mozgató szerepet tulajdonítanak a polgári kulturának.“

Ugy látszik H. de Man annyira meghaladta a marxizmust, hogy leg- elemibb fogalmait is elfelejtette. A marxizmus nem hasogatja fel a történelmet szeletekre, mint egy tortát. Nem osztja két szakaszra, jóra és rosszra, a polgárság történetét. Az ilyen, gyakran logikusnak mondott, de valójában képtelen egyszerűsítések teljesen idegenek a dialektikától, amely a bonyolult és ellenmondó valóság megismerésének a módszere. A Kiáltvány és a Tőke leghiresebb fejezetei bebizonyítják, hogy a polgárság történetének minden mozzanatában olyan osztály kettős és ellenmondó szerepét játszotta, mely egyidőben forradalmi a hűbériséggel szemben s a közgazdaság átalakításában és elnyomó az uralma alá gyúrt negyedik renddel szemben.

Abban a korszakban, mikor „a nemesség elleni harcban a polgárság joggal állíthatta, hogy a különböző dolgozó osztályok érdekeit képviseli“ s amikor a gondolkodói „nem egyetlen osztály, hanem az egész szenvedő emberiség képviselőinek“ vallhatták magukat (Engels: Anti-Dühring) a polgárság nemkevésbé huzott hasznot a negyedik rendre kényszerített túlmunkából. S jóval angliai és franciaországi győzelmei után, amikor már nyílt politikai harcot viselt a helyébe lépni megérett negyedik rend ellen, nem egy területen folytatta tovább fejlesztő munkáját. A polgárság átmeneti, ingatag, belsőleg megosztott rend s műveltsége is ilyen. Csak ma, kétségbeesett erőfeszítésében, hogy biztosítsa és megmerevitse a fasizmus révén előjogait, iparkodik összes-

gondolkodóit szellemi egyenruhába kényszeríteni, a tudományt pedig fegyveres erőinek szükségleteire korlátozni.

Am ezeket az annyira világos összefüggéseket H. de Man — a marxizmusnak holmi nevetséges tételt tulajdonítva — kényelmesen mellőzi. Ha aztán ilyen elemző módszerekkel megállapítja, hogy „a szocializmus összes ítélő szabályait a polgári kultúra örökségéből kölcsönözte,” — ha az a gondolat, hogy a marxizmus a nagy humanista gondolkodás folytatója, de Man könyvében a polgárság dicsőítésének jogcíme, — ha oly fesztelenül laposítja el a szocializmust e röpké megállapításában, hogy „korunk gondolkodásához való legjelentősebb adaléka valószínűleg a szolidaritás eszméje”, igazán nem lep meg és nem ejt gondolkodóba semmi.

De Man ideológiája a marxizmus állítólagos kritikájára épül, melyből száműzte mindazt ami Marxban és Uljanovban élő. Gondolkodásukat néhány merev képletbe rögzítette, melyekről igen könnyű kimutatni, hogy nem ölelik fel a valóságot. „A marxizmus nem dogma, hanem a cselekvés szabálya”, mondotta Marx nyomán Uljanov. „Az elmélet, barátom, szürke. De zöld az élet viruló fája”, ismételte Uljanov Goethe szavait és felrázta a renyhe szellemeket, helyrehozta bajtársai hibáit, akik az új valósággal szemben a tegnapi megoldásoknál rekedtek. S bizony nekünk is mindennap szükségünk van ilyen felrázásra. De Man azonban, aki a marxizmust holt dogmává teszi, csak zavart és ingadozást hint a szellemekbe. A gondolatot, melyet megifjítani akart, meggyöngíti és elferdíti. Végeredményben afféle idealista, aki nem bírja elviselni az osztályharc gondolatát és iparkodik azt kiküszöbölni; aki mégis kénytelen elismerni a marxizmusban némi igazságot; aki a 490. oldalon még meakulpázik is, de aki állandó kétértelműséggel nyilatkozik meg és minden egyes kérdésben addig ingadozik, míg végső odaadással veti magát a polgári idealizmus karjaiba.

Ezek a kiindulópontjai H. de Man politikai gyakorlatának, aki a hitleri áramlat növekedésének esztendőiben „a szocialista erők megújulását a gondolkodási módnak a cselekvő módszerek megmáslása nélküli egyszerű megváltoztatásától” várta. Aztán miután lemondott erről a különös reményről, ideológiáját a híres *tervben* konkretizálta, amely véleményünk szerint annak összes gyöngéivel terhes, — amint azt egy technikai elemzés kimutatná. De szükséges-e még az ilyen tanulmány. De Man, mihelyt hozzájutott terve végrehajtásához, lemondott arról. De Man, amikor tervét védelmezte, elítélte mai magatartását. Az 1932—34. évek és az 1935-ös év H. de Man-ja oly' határozottan ítéli el egymást, hogy minden magyarázat fölösleges. A Szocialista Gondolat utolsó fejezetében azt olvashatjuk, hogy „a fennálló társadalmi rendszer megjavíthatatlan....” hogy „az, aki csupán orvos akar lenni a kapitalizmus betegágya mellett... illuzióra vesztegeti el erőit”, hogy „mindazok az enyhítő szerek, amikkel gyógyítani próbálják a gazdaságot, teljesen hatástalanok.” A részleges reformtervekkel ellentétben, a tervet teljes egészében kellett volna végrehajtani. Ez határozott kötelezettségvállalás volt. H. de Man leszámolt a reformizmussal. Sajnos!...

Vajjon H. de Man hűtlensége legutóbbi ígéreteihez, nem bizonyít semmit ideológiája ellen? Elválasztható-e itt a gyakorlat a gondolkodástól? Vagy pedig épp az akarat kudarca bizonyítja ez idealizmus gyöngeségét, mely (ha nem is pusztán kísérlet a bankárok igazolására s a munkások leszerelésére) úgy véli, hogy a bankárok végül is önszántukból mondanak le kizárólagos gazdasági uralmukról; hogy minden

rendbejöhethet a közérdek nevében; hogy győzni lehet akkor is, ha a harc-
ból kiüzzük a keménységet, az életből a tragikumot; s végül megkísé-
reljük „elutasítani az osztályküzdelmet“, ami *mindenkor* a birtokon be-
lüli réteg kiszolgáltatását jelenti.

Hendrik de Man, a marxizmus idealista megújítója, aki már tíz
év előtt is oly széleskörű zavart keltett, maga sem kivétel e szabály
alól. Ha habozunk valamely ideológiának az érveit bírálni, a gyümöl-
cseit kell szemügyre vennünk. A Hendrik de Man-féle idealizmus gyü-
mölcsé az árulás.

(Páris.)

Pierre G erome

AMERIKA MEGMENTŐI. A politikai probléma, ami előtt az amerikai
közvélemény áll, mivel a NIRA, s többé-kevésbé az egész *New-Deal*
politika elvesztette hatóerejét, új utak és eszközök keresése. hogy a munká-
ságot és a kispolgárságot a forradalmi megoldásoktól visszatartsák.
A gazdasági és társadalmi viszonyok egészéből szükségszerűen következik,
hogy a megoldást mindinkább fasiszta vonalon keresik. A demokrata
párt s Rooseveltnél számára egyúttal arról van szó, hogy a *New-Deal* sik-
kertelensége után új népszerű választási programot készítsenek elő a jö-
vő évi választásokra.

A millió és millió munkanélküli megnyugtatóra szolgál mindenek
előtt a munkanélküli és az aggkori biztosítás; a munkabéke biztosítása,
mely a munkakonfliktusok elintézését szabályozza s keresztülvitelében
erősen megszilárdítja a sárga szakszervezetek helyzetét. A kispolgársá-
got viszont azzal törekedik megnyugtani Rooseveltnél, hogy a gazdag em-
bereket magasabb kulcs szerint akarja megadóztatni. Így pl. a részvény-
társaságok eddigi 13.75 százalékos jövedelmi adóját 10.75-től—16.75 szá-
zalékig terjedő adóval tervezi pótolni. Külön adókat vezet be az öröksé-
gekre és adományokra s egész más adókulcsot kíván alkalmazni az igen
gazdag emberekre. Rooseveltnél tervezeteit a kongresszus most követke-
ző időszak tartozik törvényerőre emelni. Természetesen ezek a javasla-
tok nem tartalmazzak semmi olyasmit, ami a legcsekélyebb mértékben is
veszéllyel járna a mai rendszerre. Európa némely országában (Anglia) a
jövedelem megadóztatása jóval magasabb, mint Rooseveltnél tervezetében.
Az amerikai nagypolgárság, mely a megfelelő mértékű megadóztatás alól
mindig kivonta magát, e javaslatokkal szemben persze erős ellenállások-
ra készül. Éppen ezért jó az egész kérdés Rooseveltnél választói programja
számára.

A népszerű program kérdésében különben Rooseveltnél egész se-
reg konkurrenssal kell sikra szállnia, akik az amerikai kispolgárság el-
keseredését fasiszta karrakterű, kiméletlen demagógiára használják fel.
Az egyiket, (Huey Long) a múlt napokban lőtték le. A programja azon-
ban megmaradt. S ez a program a következőket tartalmazza: — elhitet-
ni próbálja az emberekkel, hogy ha bizonyos színvonalon felül (három
millió dollár) egyenlő mértékben felosztanak a gazdagok vagyont, úgy
minden családfő számára ötezer dollárt kitevő adósságmentes vagyon
volna biztosítható, egy lakóház, autó és rádió formájában. Primitive-
reakciós, de nagyon népszerű program, mert melyik kispolgár vagy munká-
s nem fogadna ma szívesen egy házat és egy autóbilt rádióval —
ingyen. A program továbbá magas aggkori nyugdíjat, minden fiatallem-
ber számára ingyenes tanítást az egyetemen, a munkanélküliség meg-
szüntetését a munkaidő lerövidítésével stb. igéri. Mindezek nagyon hason-
lítanak Hitler hatalomra kerülése előtt hangoztatott ígéreteire, csak, ha
ugyan lehetséges, még felelőtlenebbek azoknál. Állítólag a megölt Huey